

Петришин М.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДЕРИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТУ "БІЛИЙ КОЛІР" В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу дериваційного потенціалу концепту "білий колір" у латинській мові.

Ключові слова: *кольороназви, прикметники кольору, концепт, білий, дериваційний потенціал.*

Статья посвящена анализу деривационного потенциала концепта "белый цвет" в латинском языке.

Ключевые слова: *цветообозначения, прилагательные цвета, концепт, белый, деривационный потенциал.*

The article is devoted to the analysis of the adjectives of a word-formative potential of white color concept in the Latin language.

Key words: *color terms, adjectives of colour, concept, white, word-formative potential.*

Навоколишній світ постає перед нами в барвах. У людини постійно виникає необхідність використовувати хроматизми. Колір є однією з найважливіших частин ментального простору людини. Практично кожний етнос використовував кольоросимволізм, пов'язуючи певні якості і навіть специфічні предмети з відповідними барвами. У зв'язку з цим таємниця кольору була предметом вивчення точних наук, психології, філософії. Магія кольору викликала зацікавлення художників, письменників, митців різних епох.

У сучасній лінгвістиці вивчення кількісного та якісного складу множини колірних позначень у тій чи іншій мові та їхньої співвіднесеності з колірним досвідом носіїв мови займає одне з чільних місць. У мовознавстві проблема кольоронайменувань розглядається в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (Н. Пелєвіна, О. Коваль-Костинська), етнолінгвістики (А. Вежбицька, Г. Яворська), психолінгвістики (Л. Лисиченко, Т. Ковальова, Р. Фрумкіна), перекладознавства (І. Ковальська), історичної та описової лексикології (Р. Алімпієва, О. Дзівак). Вивчалися також механізми номінації колірних простору носіями різних мов (Е. Рош-Хайдер, Г. Конклін), походження кольороназв (Т. Козак, В. Горобець), особливості їхнього функціонування (С. Кантемір, А. Куслик). Робилися спроби дослідити появу колірних вокабулярів у мові, порівняти колірні лексикони різних мов і дослідити еволюцію їх виникнення у мовах світу (П. Кей, Б. Берлін, Л. Маффі), розроблялися різноманітні класифікації позначень кольору (Ж. Соколовська, О. Деменчук), проводився зіставний аналіз лексичних мікросистем кольороназв різних мов (Г. Корбетт, Я. Девіс), досліджувалися можливості адекватного добору лексичних одиниць при перекладі кольоронайменувань на інші мови та стилістичні особливості їхнього вживання (І. Ковальська, Н. Смирнова, С. Григоруک) тощо. Кольороназви стали об'єктом численних наукових розвідок у психолінгвістиці та фоносемантиці (О. Василевич, В. Москович, Р. Фрумкіна, та ін.). Колір є важливою складовою ментального простору людини, аналіз семантики кольоративів допомагає з'ясувати філософсько-світоглядну концепцію суб'єкта. У зв'язку з цим з'явилися дослідження, присвячені реконструкції індивідуально-авторських уявлень про світ, зафіксованих у колірних номінаціях (Н. Беценко, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицька). У новітніх дослідженнях семантики кольоративів урахуються як позамовна інформація про феномен кольору, так і його місце і роль у формуванні мовної картини світу, що дозволяє простежити словову перспективу розгортання колірних образів. Проте більшість досліджень лінгвокольорових картин світу орієнтовані на аналіз сучасних мов або порівняно недавніх періодів їх розвитку. У полі зору нашої розвідки – лінгвокольорова картина світу латинської мови. Попри пильну увагу дослідників до хроматичної лексики семантичне поле кольору не було ще предметом спеціального аналізу в класичній філології. Окремі зауваження щодо семантики кольоронайменувань в класичних мовах знаходимо в розвідках Л. Мисловської [6] та Н. Шегедін [8]. Праці згаданих авторів демонструють певні ознаки кольоративів в індивідуально-авторському тексті, але не формують цілісного уявлення про словотвірний потенціал прикметників-кольороназв у латинській мові. Попри багатоманітність праць і підходів щодо номінацій кольору, низка питань, пов'язаних з проблемою віддзеркалення кольору в латинській мові, словотвірної деривації кольороназв залишається актуальною. Отже, актуальність нашої розвідки зумовлена відсутністю у класичній філології системного дослідження дериваційного потенціалу кольоративів як важливого чинника формування лінгвокольорової картини світу давніх римлян.

Об'єктом дослідження нашої розвідки обрано концепт "білий колір" в латинській мові.

Предмет аналізу становлять засоби вербалізації концепту "білий колір" з позиції експліцитної та імпліцитної деривації.

У роботі ми ставимо за мету дослідити дериваційний потенціал концепту "білий колір", урахувавши ієрархічну будову поля, визначити ядерні та периферійні репрезентанти. Вибір відповідного концепту обумовлено тим, що білий колір є однією із найдавніших назв кольорів і одним із найпоширеніших концептів кольору в системі кольороназв латинської мови. Крім того, біла барва ще у найдавніші часи була наділена особливою семантикою. З одного боку, вона стояла осторонь, узагальнюючи ідею тотальності, і виступала еквівалентом світла. З іншого боку, разом з червоним та чорним входила у триаду основних кольорів. Концепти кольору наділені інформацією про власне кольорову ознаку, окремі з них пов'язані з індивідуальними асоціаціями, народними уявленнями, історико-культурним досвідом. Під концептом у роботі ми розуміємо одиниці колективної свідомості, вербалізовані комплексом мовних засобів, яким притаманна національно-культурна специфіка.

Дібраний та опрацьований фактичний матеріал засвідчив, що номінація кольорового континууму в латинській мові здійснюється через розгалужену лексико-семантичну мікросистему позначень кольору, кваліфіко-

вану нами як семантичне поле. Кольоропозначення в латинській мові утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. Укладаючи переклік кольоронайменувань концепту “білий колір” на основі вибірки з лексикографічних джерел і статистичного аналізу (тобто розрахунків середньої ваги колір-ного компонента значення W в словникових тлумаченнях кольоропозначень), ми виявили, що лексико-семантична система прикметників на позначення білого кольору утворює семантичне мікрополе, яке складається у латинській мові з 13 лексичних одиниць (12, 4% від загальної кількості кольоронайменувань, зафіксованих у лексикографічних джерелах), що відрізняються за кількісним, якісним складом і частотністю вживання елементів. У мікрополі на позначення білого кольору ми виділяємо основні назви (ядро), у яких вага колір-ного компонента значення (W) у словникових тлумаченнях кольоропозначень дорівнює одиниці, медіальну зону (W = 0,5) і периферію (назви, що означають колір опосередковано за колірною схожістю, та назви іншомов-ного походження, морфологічно оформлені за словотворчими нормами латинської мови). Таким чином, мікрополе на позначення білого кольору представлено в латинській мові прикметниками *albus, albens, albidulus, albidus, candidus, candens, cretaceus, exsanguis, lacteus, lacticolor, marmoreus, niveus, subalbicans*. Домінантами аналізованого мікрополя є лексеми *albus* і *candidus*, оскільки вага колір-ного компонента значення (W) у словникових дефініціях цих кольоропозначень дорівнює одиниці. Ці прикметники є своєрідним кістком словника, служать основою і матеріалом для утворення похідних. Наприклад: *albus* – *albens, albidulus, albidus, subalbicans*. На периферії аналізованого мікрополя знаходиться лексема *exsanguis* (W = 0,33). Отже, поняття білого кольору розділене у латинській мові, як слушно зазначає А.Солопов, між двома основними кольороназ-вами за ознакою наявності або відсутності блиску [7, с. 71]. Так, прикметник *albus, a, um* репрезентує білий колір матового відтінку, а *candidus, a, um* позначає блискучий білий. Будучи основними засобами вербально-го відображення концепту “білий колір”, прикметники *albus* і *candidus* виконують роль ядра, навколо якого групуються інші частини мови, а точніше, того первісного джерела, як зазначає М. Жирмунська, яке формує і створює інші частини мови, вербалізуючи концепт [4, с. 3].

У сучасній лінгвістиці методи деривації поділяються на лінійні (експліцитні) і нелінійні (імпліцитні). До лінійних методів деривації належать афіксація, словоскладання, спрощення; до нелінійних – семантична деривація, конверсія. У статті ми розглядаємо дериваційний потенціал концепту “білий колір” з урахуванням запропонованих вище методів.

Розглянемо процес семантичної деривації на прикладі прикметника *albus*. У результаті дослідження ви-явлено, що найчастіше аналізований ад’єктив передає хроматичні характеристики предмета. Ядром значення, у якому закріплюється головний поняттєвий зміст, тобто архісемою, є значення кольору, актуалізацію якого спостерігаємо у випадку сполучення з іменниками *color, corpus, vinum, equus, vestis*. Наприклад: *color autem albus praecipue decorus deo est (Cicero, De legibus, 2.45.12), lapis albus (Horatius, Sermones, 1.6.116), vita alba (Ovidius, Amores, 3.6.56)*. У латинській мові прикметник *albus* у поетичному мовленні набуває відтінку “одя-нутий в біле”, символізуючи велич, благородство, знатність роду, оскільки лише знатні особи носили тоги і туніки білого кольору. Таке семантичне навантаження кольоративу проілюструємо прикладом: *more patrum Graio velatae vestibis albis (Ovidius, Amores, 3.13.28)*. Проте біла барва у латинській мові може використовуватися для вираження певних психологічних уявлень носіїв мови. З одного боку білий колір пов’язаний із символом світла, чистоти, добра, з іншого – із символом холоду, абсолютного спокою, еквівалентами яких ви-ступають старість, смерть. Так, наприклад, у синтагмах з іменниками *barba, capillus, coma* на перший план ви-ступає значення “сивий”: *cano capite atque alba barba (Plautus, Bacchides 1101), capillus albus (Horatius, Epodae 17.23), albam raramque comam (Ovidius, Amores, 1.8.111)*. У наведених контекстах лексема *albus* містить се-мантичне навантаження негативного характеру, оскільки в часі страждань, старіючи, у людини біліє (сивіє) волосся. Отже, білий колір асоціювався у свідомості давніх римлян зі старістю, стражданнями, холодом, смертю. Розвиток переносних значень лексеми *albus* полягає у спрямуванні від конкретного до абстрактного, від вираження об’єктивної ознаки предмета за кольором до оцінних характеристик шляхом метонімічного перенесення цієї ознаки на інший предмет, метафоризації. Переносні значення реалізуються в периферій-них ознаках концепту “білий” у значеннях “ясний, чистий, світлий”: *interea sol albus recessit in infera noctis (Ennius, Annales, 1.84)*; “щасливий, сприятливий”: *stella alba*; “чіткий, зрозумілий”: *sententia alba*. Переносні значення можуть не співпадати з поняттям кольору. Отже, пряме значення вербалізує ядерні ознаки концепту *albus*, реалії навколишнього світу, а переносні реалізуються у периферійних ознаках.

Охарактеризуємо експліцитне словотворення. Ознаки предметів легко набувають іншої граматичної фор-ми. Згідно з положеннями сучасної лінгвістики типовою для прикметників кольору, як і для ад’єктивів на позначення внутрішніх якостей людини, розміру, смаку, просторових ознак, визначається “чотиризонна сло-вотвірна парадигма з такими семантичними позиціями: у субстантивній зоні – “носії ознаки”, “абстрагована ознака”; у ад’єктивній зоні – “неповний вияв ознаки”, “гіпокористичність”, “сильний вияв ознаки”, “надмір-ний вияв ознаки”, “заперечення ознаки”; у вербальній зоні – “наділяти ознакою”, “набувати ознаки” і в адвер-біальній зоні – “адвербіалізація ознаки” [3, с. 136]. Дериваційний потенціал прикметника *albus* характеризуєть-ся невисокою продуктивністю. Необхідно зауважити, що лексикографічні джерела не фіксують деад’єктивів адвербіальної зони. Парадигма прикметника *albus* представлена у латинській мові деад’єктивами вербальної зони зі значенням “набувати ознаки”: *albere* – бути білим, бліднути і “наділяти ознакою”: *albescere, albicare* – ставати білим, робити білим. Зафіксовані деад’єктиви субстантивної зони з семантичними позиціями “носії ознаки” і “абстрагована ознака”: *albitudo, inis, f* – білизна, *album, i, n* – білий колір. Крім того, у пізній латині зафіксоване вживання іменника *albor, oris, m* для позначення кольору пухлин або шкіри при захворюваннях, у якого на основі семантики кольору з’являється значення “білок”, “більмо”: *in oculo albor si erit (Chiron., 804)*. У результаті деривації спостерігаємо перегрупування сем. Загальна сема якості, притаманна прикметникові

albus як носіїв ознаки, поступається семі "предметність" для іменників і семі "дія" для дієслів. Ад'єктивна зона представлена демінутивами *albulus, a, um* – біленький, *albidulus, a, um, albidus, a, um* – білуватий, які зустрічаються здебільшого у поетичному мовленні. Зустрічаються лексеми утворені за допомогою префіксів *sub-, per-* або *ex-*: *subalbus, a, um, peralbus, a, um, exalbidus, a, um*.

Продуктивним типом словотворення є словоскладання, шляхом якого утворюються здебільшого складні прикметники та іменники, однією з твірних основ яких виступає атрибут кольору. Наприклад: *alboroseus, a, um* – біло-рожевий, *alboviolaceus, a, um* – біло-фіолетовий (*Cortinarius alboviolaceus*), *albobruneus, a, um* – біло-коричневий (*Antrodia albobrunea*), *albipes, pedis, m* – з білою ніжкою (*Conocybe albipes*), які зустрічаються у сучасній біологічній латині.

Отже, деривати концепту "білий колір" у латинській мові утворюються різними способами номінації та наділені різною продуктивністю щодо творення нових назв. Аналіз матеріалу показав, що продуктивними є семантична деривація, афіксальне словотворення, а також словоскладання у термінологічній латині. Перспективою дослідження є вивчення репрезентації дериваційного потенціалу концептів хроматичних кольорів у латинській мові.

Література:

1. Алимпиева Р. В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы / Алимпиева Р. В. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1986. – 177 с.
2. Василевич А. П. О современных тенденциях развития лексики цветообозначения / А. П. Василевич // Проблемы цвета в этнолингвистике, истории и психологии. – Москва, 2004. – С. 5-14.
3. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук . – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 206 с.
4. Жирмунская М. Л. Словообразовательные потенции прилагательных цветообозначения в современных германских языках : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Русский язык" / М. Л. Жирмунская. – М., 1982. – 24 с.
5. Латинско-русский словарь [сост. И. Х. Дворецкий] / И. Х. Дворецкий. – М. : Рус. яз., 1986. – 840 с.
6. Мисловська Л. В. Прикметники на позначення кольору в "Naturalis historia" Плінія Старшого / Л. В. Мисловська // Іноземна філологія. – 1996. – Вип. 109. – С. 144-150.
7. Солопов А. И. Цветообозначения в латинском языке / А. И. Солопов // Наименования цвета в индоевропейских языках : Системный и исторический анализ / Отв. ред. А. П. Василевич. – М. : КомКнига, 2007. – С. 66-76.
8. Шегедин Н. М. Структура та склад лексико-семантичного поля прикметників кольору в поемі Овідія "Метаморфози" / Н. В. Шегедин // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – С. 204-206.